

VILNIUS UNIVERSITY

Laurynas Jonavičius

**THE STRUCTURAL INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE
TRANSFORMATION OF POST-SOVIET REGIMES: CASES OF UKRAINE AND
GEORGIA**

Summary of doctoral dissertation

Social science, political science (02S)

Vilnius, 2010

The dissertation was prepared at Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science, 2005 – 2009.

Academic supervisor:

prof. dr. Raimundas Lopata (Vilnius University, social science, political science – 02S)

Council of Defence

Chairman:

Prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas (Vilnius University, social science, political science – 02S)

Members:

Assoc. dr. Tomas Janeliūnas (Vilnius University, social science, political science – 02S)

Prof. dr. Algis Krupavičius (Kaunas University of Technology, social science, political science – 02S)

Assoc. dr. Vladas Sirutavičius (Vilnius University, social science, political science – 02S)

Prof. dr. Gediminas Vitkus (Lithuanian Military Academy, Vilnius University, social science, political science – 02S)

Opponents:

Assoc. dr. Dovilė Jakniūnaitė (Vilnius University, social science, political science – 02S)

Prof. dr. Gražina Miniotaitė (Lithuanian Military Academy, social science, political science – 02S)

The public defence of the dissertation will be held at 3 p.m. on the 19th February, 2010 at the Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University. Address: Vokiečių g. 10, LT-01130, Vilnius, Lithuania

The summary of the doctoral dissertation was sent out on the 17 January, 2010.

Dissertation is available at Vilnius University Library.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Laurynas Jonavičius

**IŠORINIŲ VEIKSNIŲ STRUKTŪRINIS POVEIKIS POSOVIETINIŲ REŽIMŲ
TRANSFORMACIJAI: UKRAINOS IR GRUZIJOS ATVEJAI**

Daktaro disertacijos santrauka

Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2005 – 2009 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Raimundas Lopata (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Politikos mokslų krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Nariai:

Doc. dr. Tomas Janeliūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Prof. dr. Algis Krupavičius (Kauno Technologijos universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Doc. dr. Vladas Sirutavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Doc. dr. Gediminas Vitkus (Lietuvos karo akademija, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Oponentai:

Doc. dr. Dovilė Jakniūnaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Prof. dr. Gražina Miniotaitė (Lietuvos karo akademija, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S)

Disertacija ginama viešame Politikos mokslų krypties tarybos posėdyje 2010 m. vasario 19 d. (penktadienis) 15 val. VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, Vokiečių g. 10, 402 aud.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta: 2010 m. sausio 17 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

THE STRUCTURAL INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE TRANSFORMATION OF POST-SOVIET REGIMES: CASES OF UKRAINE AND GEORGIA

Summary

Research problem and relevance

The focus of the dissertation is the problem of regime transformation in post-soviet space, which is defined as comprised of the former republics of Soviet Union. Georgia and Ukraine are chosen as the objects for the case studies. The problem is both practical and theoretical. On the practical side there is a growing agreement among politicians and academicians that despite the promising start of “coloured revolutions” in Georgia (2003) and Ukraine (2004) no real regime transformation has taken place. Relations between Georgia and Ukraine on the one side and European Union on the other has shown that neither Kiev nor Tbilisi are coming closer to “democratic” standards set by European Union. Such tendencies are contrary to the expectations which were related to these countries’ prospects after the overthrowing of the semi-authoritarian regimes in 2003-2004. Comparison the regimes’ characteristics just before the colour revolutions with these in 2007-2008 does not reveal real changes and in some areas it seems that former non-democratic political regimes have been even stronger embedded. On the theoretical level this comes into opposition to the statements of “transitology” paradigm which declares that democratization (i.e. regime change) is the inevitable path of modern states. Therefore, the practice of the regime change processes in Ukraine and Georgia challenges theoretical statements of transitologists and encourages looking for the alternative models to understand and explain the transformation of political regimes in post-soviet space. The question arises “why haven’t Georgia and Ukraine used the momentum to implement a real regime change?” Trying to answer this question this dissertation as the starting point takes the position suggested by researches as Thomas Carothers or Vladimir Gelman who states

that the analysis of the democracy promotion or regime transformation should start with different assumptions than transitology paradigm does. “They should start by assuming that what is often thought of as an uneasy, precarious middle ground between full-fledged democracy and outright dictatorship is actually the most common political condition today of countries in the developing world and the postcommunist world. It is not an exceptional category to be defined only in terms of its not being one thing or the other; it is a state of normality for many societies, for better or worse. The seemingly continual surprise and disappointment that Western political analysts express over the very frequent falling short of democracy in “transitional countries” should be replaced with realistic expectations about the likely patterns of political life in these countries” (Carothers, 2002). Not denying the “state-building” approach, suggested by some scholars (Jankauskas&Gudzinskas, 2008) the present dissertation encompasses much broader – structural – context. Such approach is based on several arguments/observations. It is argued that external factors and the milieu of the action have to be restored as important independent variables in the analysis of the regime transformation. The importance of these factors is proved by recent practical events in international politics – the example of the EU and NATO enlargement’s significance for the regime change in Baltic States or Central European states being the most obvious. Having this in mind the dissertation offers to start the analysis of the regime transformation from the identification of the structural environment of the transformation process and its implications. The research is based on the analysis of Georgian and Ukrainian cases. Those cases are chosen because (1) both are under the influence of much bigger power centres – Russia and the EU; (2) both are the most advanced in terms of democracy building among former USSR republics; (3) both countries have the *hybrid* regimes; (4) both occupy a special place in relations between Russia and the West; (5) both have the experience of “colour revolutions”.

Research goals and objectives

Goals of the present research can be separated into theoretical and practical ones. On the *theoretical level* there is an attempt to elaborate the model for the analysis of the transformations in post-soviet space which would include internal and external, material and ideational, and institutional factors, and would not be based on linear (normative) approach to democratisation, encouraged by the transitology paradigm. The elaboration of this model would contribute to the *practical goal* of the dissertation – to evaluate the significance and impact of differing external actors (Russia and the EU) to the transformation processes in Georgia and Ukraine.

The identified goals presuppose the following objectives of the research:

- to analyse the theoretical concept of *structure* and *structural milieu* in the existing academic literature and to propose its' applications possibilities for the research of political regime transformation in post-soviet space;
- to formulate an synthetic (based on elements of structural realism, sociological institutionalism, and constructivism) model of the impact of [structural] milieu on the behaviour of actors during the regime transformation;
- to present the characteristics of Russian and European structural milieus and to define the activities of Russian and European actors, implied by these milieus, in the post-soviet space;
- to analyse the characteristics of transformation processes in Georgia and Ukraine by evaluating their structural conditions and the intersecting influence of Russia and Europe;
- [on the ground of the above mentioned analysis] to evaluate the influence of Russian and European actors for the creation of stable political regime in post-soviet space and to present recommendations for further research.

The goals and the objectives of the dissertation are elaborated in order to defend two main thesis of the research:

1. External factors are untenably eliminated from the analysis of transformational processes in post-soviet space and have to be brought back into the outlook of the researchers:
 - a) though the development of political regimes in the post-soviet space depends on the actions of internal actors, their [decisions'] nature depends on structural milieu – the whole of material and ideational factors, which defines the order, stability and perceived ideal way of development;
 - b) the structural milieu of the activities cannot be described as consisting only of material or ideational factors. Milieu is comprised both of ideas and the material basis.
2. Georgia and Ukraine operate in the intersecting – promoted by different external players – milieus. Such reality contemporaneously stimulates different transformational trajectories and final results. Those milieus differ in their ideational, material and institutional contents:
 - a) Russia and European countries operate in different structural milieus, which are defined by well-established specific relation and socio-political order. There is no stable and relatively clearly defined socio-political order (regime) in post-soviet space (regimes in transition), hence the external factors are the crucial determinants of their political regimes' transformation path;
 - b) the activities of Russian and European actors are determined by the established structural milieu, which is recreated in the permanent process of social interaction. Different normative and positional worldviews, disseminated by external players contributes to the stagnation or even degradation of democratic processes in Georgia and Ukraine;
 - c) European actors are in less favourable position in comparison with the Russian ones because they have to change the existing structural milieu in post-soviet space in order to promote regime change while Russian actors have only to preserve/sustain the already established “order of the things”.

Academic novelty and significance

Though post-soviet space and transformational processes there have been analysed quite broadly, there remains several “grey zones” which still have not attracted sufficient attention of scholars, especially in the West. *First*, much bigger academic attention is paid to analysis of “success stories” in post-soviet space. There are piles of papers on transformation in Central and Eastern European states (Poland, Czech Republic, Hungary, and Slovakia). Smaller but also impressive numbers of analysis are done on the Baltic States. Enormous attention, especially in last ten years, is being paid to Russian phenomenon. However, other elements of former soviet space still receive comparatively modest attention. Researches in Ukraine, Georgia, and Kazakhstan do a lot of analytical work, but usually their efforts remain outside of the dominant academic discourse. One of the reasons for that is the practical-applied but not theoretical-academic character of these researches. *Second* problem, imposed mainly by the dominance of the tranzitology paradigm, is the ignorance of the significance of external factors/actors on the transformational processes in post-soviet space. Other problems, or underdeveloped research areas, are related to the above mentioned shortcomings – there is no systemic and inter-disciplinary research, internal and international processes are analyzed separately, most of the researches have strategic, but not academic character. This dissertation contributes to the already existing analytical work and creates the added value by researching the influence of formally external factors on the political regimes under transformation. In other words, the dissertation analyses how the transformation of political regimes in Georgia and Ukraine is being affected by external [structural] milieu – behavioural patterns, rules of the game, identity constructions, and the material needs of the external actors - Russia and the European Union. The added value and the novelty of the dissertation can be described in the following way: (1) it comprises external and internal factors, which have the influence on the transformation of the political regime; (2) the research done includes the analysis of overlapping/intersecting milieus’ – Russian and European effects on transformation are analyzed in parallel; (3) though the colour

revolutions and their sources have been analysed broadly, this dissertation offers the “after revolution” analysis, which is focused on the developments in Georgia and Ukraine after the revolutionary events; (4) the chosen theoretical approach is intended to fix the existing gap between differing practical and theoretical worlds as well as between various theoretical approaches. Generally, the analysis of the intersecting external influence of Russian Federation and the Europe[an Union] in Georgia and Ukraine on the process of regime transformation is the main academic novelty of the present dissertation.

Theory and methodology

Theoretical approach used in this dissertation can be described as an attempt to synthesize the insights of structural realism, constructivism and neo-institutionalism. It is argued that the “black box” of the state have to be opened in order to conceptualize the relations among different structural dimensions which affect societies’ political, economic, or cultural life. The goal is to create some kind of pre-theory which would allow the identification of the milieu in which practical decisions are made. It is a structural theory. The theory applied in this dissertation says that all actions of [political] actors can be understood and explained only after knowing the ideational, material and institutional context in which these actors operate. Therefore, the researcher has to start from the analysis of the structural milieu. In the present research this milieu is described as consisting of three main elements (dimensions) – material, identical, and institutional. Actors’ behaviour depends on (1) how they see themselves and others (identity); (2) what they perceive as legitimate and just course of action (institutions or rules of the game); and (3) what are their material needs/capabilities (material basis). Analysis of these three structural elements allows to gain the *structural understanding* (Wight, 2006) about main driving forces of any actor’s behaviour. Since Georgia and Ukraine are caught in between the parallel influence of Russian and European structural milieus, it is much more difficult in these countries to stabilise and consolidate political regime. Competing paths of development supported by influential external factors cause regime fluctuation. It is argued that namely this

“intersection of structures” is the main factor contributing to the endless regime transformation process in post-soviet space. Cases of Ukraine and Georgia are the most illustrative because their connectedness to Europe and Russia are relatively equal.

Theoretical model of political regimes transformation in the post-soviet space developed in this dissertation can be summarized in a following way. *First*, based on the example of Georgian and Ukrainian cases it is argued that the path of transformation in former soviet republics whose independence mainly has been the epiphenomenon of much broader structural transformations in the international politics is not necessary the linear way from autocracy to democracy. *Second*, due to the intersecting impact of external factors, these states flounce about not being bounded by appropriate ideational, institutional, and material order (i.e. structure). *Third*, short statehood experience combined with individual (not state’s) interests of powerful players inside the countries hamper the stabilisation “from inside” in short or middle term. *Fourth*, Russian and European structures, both interested in establishment of their respective “structural order” in post-soviet space, become very influential external factors for the regime stabilisation in post-soviet countries. Consequently, it is the compatibility (or its absence) of the Russian and European “structural orders” which is the crucial factor for the regime stabilisation in Georgia and Ukraine. *Fifth*, Georgia’s and Ukraine’s own possibilities to stabilize the situation (i.e. their subjectivity) are not excluded but they depend on the capability to grasp the essence and contents of the structural orders with which the future is associated. This grasp depends on: (1) the acquiring of collective identity; (2) the embedding and legitimization – both on formal and informal levels – of the specific “rules of the game”; (3) the appropriate configuration of material basis.

Structural theoretical approach of the research implies appropriate research methods. Formulation of integrated (combining ideational and material factors) understanding of structural milieu eliminates the positivist “if-then” methodology as the only possible. The dissertation rejects the tactics of empirical generalizations and is oriented to the creation of the *middle-range* theory, which is based on both inductive and deductive methodology. The

purpose is to “understand” regime transformation process in the post-soviet space and only later – to “explain” it. Therefore, this dissertation aims at the *structural understanding* – not the explanation of specific events, but the identification of conditions which make some event or action possible and plausible. Following A.Wendt’s position it is sought to develop the *problem-driven* but not *method-driven* science. Therefore, empirical research is mainly produced using the *process-tracing* method (George&Bennet, 2005). Furthermore, the multipartite understanding of the structural milieu used in the dissertation induces the use of statistical analysis (enquiry of the material basis), content analysis and some aspects of the discourse analysis (enquiry of the institutional element), and sociological opinion polls (identity inquiries).

Main results and conclusion of the research

Theoretical part of the dissertation starts with the conceptualisation of the term “structure”. Analysis of the definitions, used by structural realists (K.Waltz), other representatives of IR theory (C.Wight, G.Sorensen), constructivists (A.Wendt, N.Onuf), and sociologists (A.Valantiejus, D.Desller, W.Sewell) leads to working definition of the “structure” used in the present research. Structure (or structural milieu) is the order of the socio-political interaction which is re-established by the permanent interplay of actors in three dimensions - identity, institutional, and material. It gives a sense to individual behaviour and also draws its virtual limits.

On the ontological level the status of integrated phenomena/object is attributed to the structure. Structure does not exist exogenously and separately from the individuals (actors). It is not ontologically primitive but has a constitutive effect in relation to its constituent parts. Structure exists as ideational and material milieu of political behaviour which is constructed in the process of socio-political interaction and is re-constituted due to repetition of the specific patterns of interplay among actors.

On the epistemological level the analysis of structure and its impact on actors’ behaviour rejects the positivist approach and the possibility to identify causal relations. It

presupposes the inquiry of ideational and material milieu of the socio-political behaviour: identification of cognitive and identity models recognised in social interaction, identification of the rules which define the appropriate behaviour, and definition of the limits for the action drawn by the existing material resources/circumstances. Such inquiry allows the identification of the dominant “logic of appropriateness”, and enables to define the constitutive impact of the structural milieu on the behaviour as well as to establish the patterns of behaviour which can be used to change the existing structural milieu.

Application of this theoretical approach to international politics leads to the conclusion that there are several international structural milieus simultaneously existing on the international arena. Those milieus have various and sometimes intersecting structural forms. They differ in their institutional, identity or material dimensions and their internal interaction. The examples of Russian and European structural milieus are very illustrative. Agents under the impact of each milieu operate according to different “logics of appropriateness” and generate different worldviews, nurture different [collective] identity dispositions and apply different legitimate rules of the game. Since Russian and European structures are generally “internalized” (i.e. stable and consistent) the existing differences are most clearly felt in the zone of their intersection, i.e. in the post-soviet space. Common agreement among the subjects which operate in this space regarding the internalized and institutionalized patterns of behaviour is still underdeveloped and this implies non-stability and the absence of [structural] order. Parallel application of the rules or identities which are characteristic to different structural milieus leads to instability of political regimes. Their stabilisation is only possible through the internalization of one of the competing external structural orders.

What are the main structural differences between Russian and European orders? The analysis of the [collective] identity, institutions and material basis in Russia and Europe reveals the following differences. On the [collective] identity level subjects in the Russian structural milieu do not identify themselves with their counterparts in Europe – Russia and Europe operate in different spheres of collective identity. Russia and Europe are “Others”

regarding each other. Those identity differences are embodied in different organizational forms – CIS (Commonwealth of Independent States) and the European Union being the most obvious examples. Accordingly, subjects operating inside Russian and European identity structures have a clearly defined understanding of commonality. Very briefly they can be named as “the Great Power” (Russia) and “the Normative Power” (Europe). Clear separation between the appropriate and legitimate rules of the game can be found on the institutional dimension as well. Nominally these dimensions in Russia and Europe are “sovereign democracy” and “democracy” respectively. Additional qualitative difference in the institutional dimension is related to the importance of the formal and informal rules of the game. They are generally compatible and supplementary in the European case but very divergent in Russian case which means that informal rules dominate over the formal ones (informal rules usually substitute non-workable formal institutions). This difference in application of formal and informal rules is due to the impact of global structural milieu, which defines some standards for the possible/objective behaviour and therefore prompts to keep some habitual rules of the game (especially in Russian case) non-formalized. The characteristics of the material basis in Russian and European structural milieus are the most difficult to generalize. There are obvious differences in the energy sector (Russia being the supplier and Europe – the buyer) but it is also obvious that both sides are equally dependant on each other materially. Neither Russia would be able to cancel energy and economic cooperation with the EU without serious damage nor is it in the interests of Europe to abandon material partnership with Russia. However, it is also noteworthy that on the very primitive material level Russia and Europe do not have direct material leverages to influence each other’s institutional or identity dimensions. There are no territorial conflicts, no military basis which could be used as the instrument of direct threat. Europe and Russia are mutually dependent in the material sphere and it would not be reasonable to worsen these relations due to pragmatic calculations (i.e. not taking into account such variables as the ideology or values).

The present analysis of the structural differences between Russia and Europe confirms one of the thesis defended in this dissertation that there are different structural configurations (cultures, according to A.Wendt) in the international political system which have different impact on the behaviour of agents accordingly. This impact is also estimated in the analysis. The conclusions show that in Russian case, (1) the agents’ assessments of the specific situations are based on the *realpolitik* cognitive categories, (2) since the “Great Power” identity is nurtured, other actors on the international arena are perceived as enemies/competitors [for power], (3) accordingly, a behaviour which stems from this structural milieu is based on power balancing, security dilemma, zero-sum game and the logic of the spheres of influence. Behaviour is subordinated to perceived goals and all possible measures are used to achieve them. On the other hand European structural milieu stimulates the following behaviour of European actors: (1) specific situations are assessed from the normative perspective and behaviour is evaluated on the basis of specific values and ideals, (2) own behaviour as well as the behaviour of other actors is initially perceived as striving for cooperation, dialog, and consensus-seeking since this pattern of interaction is treated as the most effective. “Others” are partners, not enemies; (3) accordingly, internal patterns of interaction inside Europe are translated into interplay with other actors – cooperation is the main form and confrontation is used only as the last resort (in the case of self-defence).

Next step of the analysis is the investigation of structural conditions under which Georgian and Ukrainian actors operate. The empirical analysis of these conditions is summarized in the following table:

	Ukraine	Georgia
Identity	Ukraine’s [collective] identity is not clearly defined and still is in the processes of creation. Remarkable that even on the corporate identity level Ukraine is not united – there are clear differences between regions. Such absence of consolidated identity has a negative effect on Ukraine’s possibilities to form common/collective European or Russian	Georgia has a relatively clearly defined corporate national identity. Estimating the prospects for collective identity formation strong evidence can be found that commonality with the West and the hostility towards Russia is the dominant tendency in Georgia. However, the problem lies in a fact that the perception of “the West” is based almost exclusively

	<p>identity. Affinity with both external identity centres of gravity is almost equal. This situation leads to the conclusion that the identity dimension of the structural milieu in which operates Ukraine has a negative effect on the internal stabilisation of political regime.</p> <p>Intersecting identities, supported by Russia and Europe generate conflicts and hinder dialog and compromise due to different ways by which these identities are promoted.</p>	<p>on material calculations. Georgia's "European" collective identity is the result of purely material considerations, which treat international system as the arena for subjects (states) competing for power. On the identity level Russian and European structures do not overlap – "western" collective identity is being created. Nevertheless, there is a clear mismatch between "European" and "American" collective identities in Georgia with the latter gradually obtaining the dominant position.</p>
Rules (Institutions)	<p>Institutional dimension in Ukraine is very similar to the Russian structural milieu. Dominant patterns of behaviour include power relations, informal rules dominate over the formal ones, the understanding of democracy is confined to socio-economic dimension without proper attention to political and human rights elements. The definition of the rule of law is perverted. Situation in the institutional dimension of Ukraine's structural milieu indicates that it is much easier to sustain the Russian structural influence than to create and internalize the European one. However, in terms of the political process Ukrainian rules of the game are closer to European than in the case of Georgia.</p>	<p>The rules of the political processes in Georgia remind the Russian structural milieu even stronger than Ukrainian do. In addition to power relations, informal rules and socio-economic perception of democracy there is a strong tendency to strengthen the power centralization in Georgia. Like in Ukraine, Russian structural milieu is much easier to sustain than to create and internalize the European one.</p>
Material basis	<p>Material dimension of structural milieu in Ukraine can also be described as "dispersed". Ukraine is dependent on Russia in energy sphere. Russia is also the biggest Ukraine's export and import partner. Similarity of dominant rules of the game to Russian patterns facilitates penetration of the Russian capital into Ukrainian market. In turn this increases structural dependence on Russia. Big number of emigrants from Ukraine makes money for living also in Russia.</p>	<p>Georgian material dependency is diversified between Russia and Europe. Main structural element of the material basis in Georgia which has the biggest negative effect on regime transformation is separatist regions. Material dependency of Georgian inhabitants (great number of Georgians earn their salaries working in Russia) also contributes to increasing dependency namely on Russia.</p>
Summary	<p>Identity – ambivalent; Rules of the game – Russian structure is dominant; Material basis – more or less equal influence of Russian and European structures, though dependency on Russia in some strategic sectors determine its stronger factual influence.</p>	<p>Identity – "western", but more "American" than "European"; Rules of the game - Russian structure is dominant; Material basis – „frozen conflicts” forces stronger structural dependency on Russia.</p>

Presented structural conditions for action in Georgia and Ukraine reveals several important moments related to the prospects of regime transformation: (1) patterns of socio-political interaction which generate different norms of appropriate behaviour and different collective identities are being contemporaneously applied in both countries; (2) underdeveloped collective identity and asymmetrical material dependence on external actors hinder the establishment of autonomous structural milieu; (3) structural dimension of the rules of the game is characterized by the similarity to Russian socio-political patterns of interaction and therefore is a very important obstacle to consolidation of the democratic political regime; (4) however, Russian rules of the game face the competition of European norms; (5) intersecting impact of external players in the structural milieu creation process puts duplex pressure on Ukrainian and Georgian actors and hampers the entrenchment of anyone of them. Present situation leads to volatility and instability.

It also allows making some practical conclusions and recommendations.

First, Georgia's and Ukraine's relationship with a structural milieu promoted by Russia is characterised by the following elements:

- Agents of the post-soviet space are indispensable elements of Russian created "Great Power" identity. However, their role is limited to that of "vassals" but not equal partners. Therefore, the control of post-soviet space is integral standard of Russian behaviour and is defined by Russian identity.
- Russian behaviour towards the players in post-soviet space replicates those rules of the game which are perceived as appropriate in Russian internal activities. Patterns of behaviour, dominant in socio-political interaction among Russia's internal actors are transferred into external interaction (opening of the "black box").
- Actors in post-soviet space (Ukraine, Georgia) do not accept such Russian behaviour as reasonable. Having quite explicit corporate identity these countries cannot accept the role of "vassals" and contribute to re-establishment of Russian identity in this way. Though Ukraine and Georgia have many similarities to Russia, the collective

identity promoted by the latter is one of the most important obstacles for Russia and actors in post-soviet space to become “We”.

Accordingly, condition for the building of alternative collective identity in post-soviet space exists which is promoted by parallel behaviour of European actors.

Second, the effect of European structural milieu on post-soviet space is manifested through different measures and also faces different obstacles:

- In the understanding of European actors post-soviet space is unstable and potentially dangerous region there active involvement is necessary in order to promote “the sphere of security and stability”. Perception of the post-soviet space which is generated by European structural milieu depicts countries in this region as being under the process of modernization which can be assisted by transferring European rules of the game and the best experience.
- Such perception rises from European self-identification as a “normative power”. Collective “We” in Europe is defined by specific rules of the game and principles of behaviour which represent common values. Therefore, the main goal of the involvement of European players in post-soviet space is institutional integration and the entrenchment of European values and rules of the game.
- This European “offer” is attractive for Georgia and Ukraine in a sense of collective identity formation but faces problems due to its institutional backing which requires huge changes in the existing structure of Georgia’s and Ukraine’s internal interaction. European institutional milieu (i.e. the requirement to implement structural institutional reforms in order to become “Europeans”) is the biggest obstacle on “Europeanization” of the post-soviet space.

Third, influence of external structural milieus promoted by European and Russian actors in post-soviet space has a crucial negative effect on the transformation of political regimes in Georgia and Ukraine. It hinders the establishment of sustainable socio-political order and collective identity. Being caught between the influence of both Russian and

European structures post-soviet countries become dependent on the impact of structural milieu which is re-established by external actors.

Fourth, on the theoretical level several important insights can be produced:

- The analysis of regime transformation in post-soviet space has to encompass internal and external as well as material and ideational factors. Application of only some of them inevitably leads to the wrong understanding of the situation and to the wrong generalizations.
- Regime transformation processes in post-soviet space follow very different path in comparison to earlier transitions (Latin America, South-Eastern Europe). Therefore, statements of the transitologists should not be treated as misleading but as having a limited application in time and space. Conditions which frame the transformation in post-soviet space are different, so transitology is not appropriate approach.
- The understanding of structural milieu (structure) as consisting of three interrelated dimension – collective identity, rules of the game and material basis – provides the researcher with a opportunity to see much broader (though very complex) context of actors behaviour. It is proved that link between actors' behaviour in internal and external politics is worth much bigger attention in political and international relations theories.
- The chosen theoretical approach and perception of structure as trinomial entity gives good reason to see the international system as comprised of different structural orders. “Unlike units” (Sorensen, 2009) are different in their ideas, legitimate rules of the game and material basis. Those structural differences form different structural milieu of the behaviour which determine different worldviews and patterns of socio-political interaction.

Fifth, empirical analysis of post-soviet space based on the above mentioned theoretical presumptions shows that Russia and Europe have very divergent understanding of functions and roles attributed to the post-soviet space. Structural analysis identifies main reasons for this divergent understanding and explains why different measures and instruments are used

in the process of interaction. Since European collective identity and institutions have a direct impact on behaviour, it allows explaining the “passivity” of Europe as observed by many researchers. Analysis of European structural milieu leads to the conclusion that such a “passive” approach is the only possible due to existing structural limitations. The culture of dialog and cooperation, stemming from European collective identity does not provide room for any other kind of interaction. Structural analysis even states that any other behaviour (military threat, etc.) would go into contradiction with European structural milieu and therefore it is inconceivable. There is almost the opposite situation in the Russian case there the dominant pattern of behaviour is based on the principle “goals authorizes the means”. Such pattern of behaviour rises from collective identity nurtured by Russia. The same applies to the usage of formal and informal measures. While European countries seek for legalized and formalized methods, Russian actors feel free to manipulate unauthorized or illegal channels of influence. Entrenchment of informal practices in Georgia and Ukraine (coming from soviet times and repeated application after the dissolution of the Soviet Union) provides Russia with huge comparative advantage. It even allows Russia to take advantage of Europe’s official methods by filling them with “Russian” contents. Therefore, it can be concluded that Europe closes off the possibility for itself to use “hard” tools of influence and this is due to European structural limitations. Meanwhile, Russia hardily applies its own methods and also transfers its internal patterns on behaviour into post-soviet space. European approach of interaction is less successful in this case because principles of “ownership” and cooperation are applied which are not effective in post-soviet space without strong material backing (incentives). Much more frequent interaction on different levels (not only governmental but also on the people-to-people level) allows Russia to preserve and strengthen its structural milieu in post-soviet space. Official, formal and sometimes incomprehensible way of interaction, promoted by European actors shows weaker results as it is confirmed by stagnating progress on Georgia’s and Ukraine’s way to Europe.

Finally, some practical recommendations stem from the research as well. These recommendations are comparable to evaluation of the effectiveness of the tools of influence applied by Russian and European actors but nevertheless are important.

Perhaps the most important conclusion – new behavioural patterns are necessary in order to increase European influence in post-soviet space which is currently downplayed by Russian actions. They have to balance Russian influence but not to repeat Russian methods. The main danger which Europe faces if it chooses to apply “harder” policy is the strengthening and stronger internalization of Russian structural milieu. In other words “harder” measures risk repetition (and institutionalization) of social interaction which promotes balance of power, zero-sum game and power relations.

Arguments that conditionality and socialisation as the instruments of European influence in post-soviet space do not work without the membership perspective are also confirmed. Short-term thinking which is dominant in post-soviet space hinders the effectiveness of long-term measures applied by the European actors (Association agreement, Deep and Comprehensive Free Trade agreement) as accelerators for regime transformation. It is especially true in the face of fast and effective short-term possibilities provided by Russia (loans, credits) which do not require structural reforms.

One possible way to solve the mentioned problem is the separation of long-term advantages offered by the EU into smaller and short-term objectives, related to particular rewards. For example, the implementation of specific *acquis* should be tied to very specific economic inducements. Visa regime still applied to people travelling from the post-soviet space to Europe does not contribute to the promotion of European structural milieu as well. It is very obvious advantage which Russia has – social interaction is much more frequent and the re-establishment of particular socio-political order is much more effective.

The sphere of [collective] identity formation potentially is the most European-friendly in post-soviet space. It seems likely that underlining the real problems and offering joint solutions (instead of concentrating on formalized and bureaucratized implementation of

acquis) could become one of the important spheres there European could strengthen its links to post-soviet space.

Evaluating the prospects for entrenchment of Russian structural milieu in post-soviet space several important remarks are noteworthy. First, it is obvious that “path dependency” of the post-soviet space is favourable to Russia. Rules and material dependence formed by Russia in post-soviet space during several decades do not change overnight. Through active involvement in the business of post-soviet space Russia successfully re-creates and internalizes own institutional arrangements and material dependency of Georgia and Ukraine. The main shortcoming of Russian activities is its’ promoted collective identity. Post-soviet countries treat themselves as “modern states” (i.e. sovereign, independent entities) and this comes in opposition to the perception promoted by Russia as “zone of privileged interests”. Persistent and sometimes aggressive Russian behaviour in order to keep total control of post-soviet space is also the deterring factor which prevents post-soviet actors from closer integration with Russia. It is possible that further reckless attempts by Russia to spread its identity of suzerain may lead post-soviet countries to search for the alternative descriptions of “We”.

DISERTACIJOS SANTRAUKA

Disertacijoje nagrinėjama problema

Tarp politologų ir tarptautinių santykių specialistų po 2003–2004 metais Ukrainoje ir Gruzijoje įvykusių „spalvotųjų revoliucijų“ įsitvirtino požiūris, kad šios šalys yra daugiausiai demokratijos įtvirtinimo prasme pasiekusios šalys tarp visų buvusių SSRS respublikų. Tačiau žvelgiant retrospektyviai, šiandieninė padėtis tiek Ukrainoje, tiek Gruzijoje nėra tokia džiuginanti, kokia buvo tuoj po V.Juščenkos ir M.Saakašvilio atėjimo į valdžią. Nesuvaldoma korupcija, oligarchinės tendencijos, klanų kovos, politinė suirutė (Ukrainoje), galios koncentracija, oponentų persekiojimas (Gruzijoje) net ir praėjus penkeriems metams po perėjimo į demokratiją, kuri žymėjo „spalvotosios revoliucijos“, neleidžia kalbėti apie demokratijos įtvirtinimą. Būtent *politinių režimų transformacija posovietinėse valstybėse, išgyvenusiose perėjimą į demokratiją, yra pagrindinė šiame darbe nagrinėjama problema*. Nagrinėjamas klausimas, kodėl Gruzijoje ir Ukrainoje įvykęs perėjimas į demokratiją netapo demokratijos įtvirtinimo prielaida. Ieškant atsakymo į šį klausimą abejojama tranzitologų siūlomais režimų transformacijos modeliais ir siūlomas alternatyvus požiūris į posovietinės erdvės politinės transformacijos procesus. Remiamasi nuostata, kad demokratijos sklaidos tyrinėtojai ir praktikai turi kitaip pažvelgti į savo darbą ir pasiremti kitokiomis prielaidomis. Vadovaujantis tokiu „revizionistiniu“ požiūriu ir atsisakant tranzitologinės paradigmos mąstymo, keliamas klausimas, kaip dar galima pažinti, suprasti ar paaiškinti posovietinėje erdvėje vykstančias politines transformacijas ir jas lemiančius veiksniai? Neatmetant „valstybės kūrimo“ požiūrio prielaidų, šioje disertacijoje į analizę įtraukiamas platesnis – struktūrinis – kontekstas, kuriame vyksta posovietinių politinių režimų transformacijos. Disertacijoje siūloma politinių režimų transformaciją Ukrainoje ir Gruzijoje pradėti nagrinėti nuo transformacijos sąlygų identifikavimo ir šių sąlygų poveikio atskirų veikėjų elgesiui „supratimo“.

Taigi, disertacijoje nagrinėjami transformaciniai procesai, jų pobūdį ir trajektoriją lemiantys veiksniai valstybėse, kurios buvo sudėtinė Sovietų Sąjungos dalis. Geografinės tyrimo ribos apibrėžiamos dviem šalimis – Ukraina ir Gruzija.

Problemos aktualumas ir tyrimo mokslinis naujumas

Kalbant apie šios disertacijos aktualumą ir naujumą reikia pažymėti kelis svarbius momentus. Galima išskirti bent kelias „pilkąsias zonas“, kurios kol kas nesulaukė pakankamo dėmesio analizuojant posovietinės erdvės transformacinius procesus akademikų, ypač Vakarų, tarpe.

Pirma, posovietinės erdvės tyrimuose daugiausiai akademinio dėmesio sulaukia „sėkmingos transformacijos“ atvejai. Lyginamosios politikos ir tranzitologinės paradigmos atstovai yra prirašę gausybę literatūros, nagrinėjančios Lenkijos, Vengrijos ir kitų šalių kelią nuo autoritarinės prie demokratinės valdymo sistemos. Kaip atskiras atvejis, milžiniško dėmesio susilaukia Rusijos tyrimai. Tuo tarpu kitos sudedamosios posovietinės erdvės dalys, bent jau kol kas, susilaukia gerokai mažiau dėmesio. Baltarusijos, Ukrainos, Moldovos ar Pietų Kaukazo valstybių tyrimai, galbūt dėl pernelyg didelio dėmesio Rusijos fenomenui, kol kas nėra pakankamai išplėtoti, o daugelis egzistuojančių darbų paprastai yra praktinio-strateginio, bet ne visada teorinio-akademinio pobūdžio. Taigi, šios valstybės, esančios tarp Rusijos ir ES, vis dar išlieka „pilkąja zona“ – tiek politinė-praktinė, tiek akademinio ištirtumo prasme.

Antra „pilkąji zona“ posovietiniuose tyrimuose, kurią daugelio autorių sutarimu, palieka tranzitologinės paradigmos dominavimas, yra išorinių veikėjų/veiksnių įtaka transformaciniams procesams posovietinėje erdvėje. Šiuo aspektu Ukraina ir Gruzija yra idealus tyrimų laukas. Kadangi šios šalys veikia „dvigubos traukos“ tarp Rusijos ir Vakarų zonoje, nuodugnus žvilgsnis į skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis veikiančių išorinių žaidėjų poveikį transformaciniams procesams gali duoti neįkainojamos naudos.

Apžvalgininkai išskiria ir kitus trūkumus, susijusius su posovietinės erdvės tyrimų specifika: (1) tarptautinio demokratijos skatinimo tyrimai reikalauja sujungti vidinius ir išorinius pasaulius, atveriant valstybės „juodąją dėžę“ ir plėtojant tiek teorines, tiek empirines žinias apie šių pasaulių sąveiką. Neišvengiamai tai yra tarp-disciplininis užsiėmimas, reikalaujantis skirtingų socialinių mokslų sričių teorinių įžvalgų ir metodologijų. (2) Dauguma esamos literatūros apie išorinius veiksnius yra aprašomoji ir

pagrindinį dėmesį skiria nacionalinės politikos motyvacijai, strategijoms ir instrumentams. Atitinkamai, egzistuoja gausi literatūra apie atskirų valstybių ir tarptautinių organizacijų demokratijos skatinimo politiką, tačiau netgi amerikietiškus ir europietiškus požiūrius labai retai bandoma integruoti. To pasekmė – sisteminio mąstymo apie visą galimą išorinių veiksnių, lemiančių tarptautinę demokratinę ir antidemokratinę aplinką, trūkumas. (3) Dažniausiai naudojami sėkmingos demokratizacijos pavyzdžiai skatina tendencingų ir šališkų išvadų formulavimą. Norint gauti rimtus ir objektyvius rezultatus į tyrimus būtina įtraukti ir nesėkmingos demokratizacijos atvejus, kuriuose buvo jaučiamos didelės išorinės pastangos arba tuos atvejus, kai demokratizacija įvyko be didesnio išorinių jėgų poveikio. „Nesėkmingi“ atvejai turi būti įtraukti, kad būtų galima išskirti/izoliuoti tuos priežastinius mechanizmus, kurie buvo būtini perėjimui į demokratiją ir aiškiai atskirti nuo autoritarinių režimų krizės atvejų.

Šioje disertacijoje siekiama prisiderinti prie jau egzistuojančių tyrimų konteksto ir sukurti pridėtinę vertę konkrečiai koncentruojantis į formaliai išorinių veiksnių poveikį transformaciją išgyvenantiems politiniams režimams. Kitaip tariant, darbe nagrinėjama, kaip Ukrainos ir Gruzijos transformacijos procesus veikia išorinių veikėjų – Rusijos ir Europos – elgesio modeliai su jiems būdingomis taisyklėmis, tapatybinėmis konstrukcijomis ir materialiais poreikiais. Tai sudaro ir pridėtinę šio darbo vertę bei leidžia kalbėti apie naujumą esamų tyrimų kontekste.

Visų *pirma*, darbe susiejamos išorinės ir vidinės politinių režimų transformacijos procesą įtakojančių veiksnių dimensijos.

Antra, tyrimas apima skirtingų išorinių veikėjų susiduriančio/persidengiančio poveikio analizę. Jei gan išsamios europeizacijos studijos nuodugniai nagrinėja ES poveikį demokratijos įtvirtinimui narystės siekiančiose šalyse, tai šis tyrimas įtraukia ir Rusijos, kaip visiškai skirtingą poveikį posovietinių šalių transformacijoms turinčio veikėjo, analizę.

Trečia, [kol kas] Ukraina ir Gruzija yra „neužbaigto“ arba „nesėkmingo“ demokratijos įtvirtinimo atvejai, todėl jų tyrimas turi pridėtinę vertę. Nors „spalvotųjų revoliucijų“

priežastys yra išnagrinėtos ganėtinai išsamiai, tolimesnis režimų transformacijos procesas kol kas lieka už rimtų akademinų tyrimų ribų.

Ketvirta, pasirinkta teorinė problemos nagrinėjimo prieiga leidžia pabandyti išspręsti dar vieną egzistuojantį transformacinių procesų analizės trūkumą – atotrūkį tarp skirtingų teorinių požiūrių bei akademinio ir praktinės politikos pasaulio.

Teorinis tyrimo modelis

Sprendžiant iškeltą problemą disertacijoje siekiama sukurti integruotą teorinę prieigą, kuri leistų ne tik įkomponuoti vidinius ir išorinius veiksnius į vientisą transformacinių procesų analizės modelį, bet ir pasitelktų skirtingų teorinių perspektyvų (institucionalizmo, konstruktyvizmo, struktūrinio realizmo) išvalgas, kurios paprastai pateikia skirtingus argumentus ir netgi prieštarauja viena kitai. Pasirinkta prieiga lemia tai, kad į transformacinius procesus posovietinėje erdvėje žvelgiama kaip į atviros socio-politinės sąveikos procesą. Tai reiškia, kad vidaus ir užsienio politika sujungiama į vientisą modelį, nedarant aiškios perskyros tarp jų. Be to, atsisakoma pozityvistinio požiūrio ir remiamasi reflektivistine prieiga, kuri, visų pirma, bando suprasti, o ne paaiškinti politinius procesus. Disertacijoje siekiama identifikuoti elgesį lemiančias tendencijas, o ne konkretaus įvykio priežastis. Tai yra struktūrinių savybių, o ne įvykių tyrimas. Taigi, šioje disertacijoje siūloma pasitelkti struktūrinį požiūrį į vidinių ir išorinių transformacijos (ne)sėkmę lemiančių veiksnių poveikį. Remiantis pamatine prielaida, kad politinių režimų transformacijos sąlygos yra/buvo skirtingos Vidurio ir Rytų Europos, Pabaltijo šalyse ir vakarinėse buvusios SSRS respublikose, siekiama įvertinti išorinės aplinkos, kurioje vyksta transformaciniai procesai, savybes bei implikuojamą poveikį Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų raidos trajektorijoms. Remiantis pasirinkta teorine prieiga ir jos prielaidomis formuluojama tezė, kad didžiausia posovietinių šalių problema ir kliūtis įtvirtinant demokratinus režimus ir svarbiausias veiksnys, apskritai lemiantis politinių režimų transformacijos posovietinėje erdvėje raidą, yra persidengiantis skirtingų išorinių veikėjų,

veikiančių skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis, poveikis. Šiuos išorinius veikėjus įkūnija Rusija ir Europa.

Būtina pažymėti, kad šiame darbe naudojamas teorinis požiūris atidaro „juodąją valstybės dėžę“ ir išorinį poveikį traktuoja ne vien kaip neo-realistinę įtakos sferų sklaidą, bet kaip santykių/ryši tarp atskirų visuomenių politinį, ekonominį ar kultūrinį gyvenimą konstituojančių struktūrinių dimensijų – materialiosios (kurią akcentuoja struktūrinis realizmas), tapatybinės (konstruktyvizmas) ir taisyklių (naujasis institucionalizmas). Toks sociologinėmis prielaidomis paremtas požiūris nenustato konkrečių priežastinių atskiro įvykio ryšių, tačiau leidžia suprasti socio-politinių įvykių galimybes ir sąlygas. Suteikiamas „struktūrinis supratimas“, kuris identifikuoja galias, polinkius ir tendencijas, būdingas tam tikroms struktūrinėms konfigūracijoms. Kadangi Rusijos ir Europos elgesio aplinkai būdingi skirtingi dominuojantys elementai, jų abipusis poveikis Ukrainai ir Gruzijai pasireiškia kaip „struktūrų persidengimas“ – svarbiausias destabilizaciją ir neaiškumą lemiantis veiksnys, neleidžiantis įtvirtinti kurios nors iš struktūrų dominavimo ar sukurti savarankiškos struktūros.

Disertacijos teorinė dalis formuojama remiantis Colino Wighto, Davido Desslerio, Williamo Sewello, Alexanderio Wendto, Nicholaso Onufo darbai. Taip pat paminėtini Algimanto Valantiejaus socialinių struktūrų tyrimai, struktūrinio realizmo klasiko Kennetho Waltzo darbai, Anthony Giddenso „struktūravimo teorija“ bei Emilio Durkheimio įžvalgos. George Sorenseno įžvalgos, kuriomis remiantis bandoma sukurti analitinį materialius ir idėjinius veiksnius integruojantį struktūrinį analizės modelį, taip pat praplečia teorinio struktūrų poveikio ir santykio su praktiniu elgesiu supratimo ribas.

Tikslai ir uždaviniai

Išdėstytos mintys leidžia suformuluoti ir pagrindinius tyrimo tikslus. Juos galima išskirti į teorinius ir praktinius. Teoriniame lygmenyje siekiama praplėsti politinių režimų posovietinėje erdvėje transformacijos analizės modelį, kuris neapsiribotų vien vidinių veiksnių tyrimais, atsisakytų linijinio (normatyvinio) požiūrio į politinių režimų raidą ir

leistų įvertinti vykstančius procesus gerokai platesniame struktūriniame kontekste. Išplėtojus tokį modelį galima įgyvendinti ir praktinį šios disertacijos tikslą – atliktos teorinės analizės pagrindu įvertinti skirtingų išorinių veikėjų – Rusijos ir Europos Sąjungos – elgesio posovietinėje erdvėje efektyvumą ir esamus trūkumus.

Tokie tyrimo tikslai suponuoja ir pagrindinius uždavinius:

- Išnagrinėti teorinį struktūros konceptą, jo vartojimo privalumus ir trūkumus esamuose modeliuose;
- Suformuluoti integruotą (struktūrinio realizmo, sociologinio institucionalizmo ir konstruktyvizmo teorijų pagrindu) [struktūrinės] veikimo aplinkos poveikio elgesiui analizės modelį;
- Pristatyti Rusijos ir Europos struktūrinės veikimo aplinkos skiriamuosius bruožus, apibūdinti šios aplinkos implikuojamą elgesį posovietinėje erdvėje;
- Išnagrinėti Ukrainos ir Gruzijos politinių režimų transformacijos specifiką įvertinant jos struktūrinį kontekstą ir persidengiantį Rusijos bei Europos poveikį;
- Atlikto tyrimo pagrindu įvertinti egzistuojančią praktinę Rusijos ir Europos šalių politiką posovietinėje erdvėje ir pateikti rekomendacijas dėl jos pakeitimų.

Siekiant darbo tikslo ir įgyvendinant užsibrėžtus uždavinius, disertacijoje ginama keletas pagrindinių teiginių (tezių):

1. Išoriniai veiksniai yra nepagrįstai eliminuoti iš transformacinių procesų posovietinėje erdvėje analizės, todėl privalo būti sugrąžinti (įtraukti) į šiuo klausimu besidominčių tyrinėtojų akiratį:
 - a) Nors posovietinėje erdvėje esančių politinių režimų raidą lemia vidinių veikėjų priimami sprendimai, jų (veikėjų priimamų sprendimų) pobūdis/specifika priklauso nuo egzistuojančios aplinkos – materialių ir idėjinių veiksnių visumos, apibrėžiančios tvarką, stabilumą ir suvokiamą idealios raidos modelį.

- b) Veikimo aplinka negali būti apibrėžiama kaip sudaryta tik iš materialių arba tik iš idėjinių veiksnių. Aplinką sudaro ir idėjos, ir materialinė bazė.
2. Posovietinės šalys (Ukraina ir Gruzija) veikia persidengiančioje skirtingų veikėjų skatinamoje – ir skirtingas transformacijos trajektorijas ir baigtis suponuojančioje – aplinkoje. Šios skirtingos aplinkos skiriasi savo idėjiniu, materialiniu ir instituciniu turiniu:
- a) Struktūrinė Rusijos ir Europos veikimo aplinka apima nusistovėjusį tam tikrą materialių veiksnių ir idėjų turinį bei santykį ir sietina su specifine socio-politinės sąveikos tvarka. Gruzijoje ir Ukrainoje kol kas nėra nusistovėjusi tokia socio-politinė tvarka (režimas), todėl išoriniai veiksniai daro lemiamą poveikį šių šalių politinių režimų transformacijai.
- b) Rusijai ir Europai būdingas elgesys posovietinėje erdvėje yra nulemtas susiformavusios struktūrinės aplinkos ir suponuoja esamai socio-politinei tvarkai palaikyti/perkurti reikalingus instrumentus bei priemones. Skirtingas specifinis normatyvinis ir pozicinis pasaulio supratimas (bendras žinojimas) praktiškai verčia posovietinės erdvės subjektus rinktis tarp dviejų struktūrinių alternatyvų.

Tyrimo metodika

Kadangi užsibrėžtiems tikslams pasiekti naudojama struktūrinė teorinė prieiga ir formuluojamas integruotas (idėjinius ir materialius veiksnius apimantis) struktūrinės aplinkos suvokimas, pozityvistinis „jeigu-tai“ tyrimas yra atmetamas kaip vienintelis galimas ir teisingas. Darbe atsisakoma empirinių generalizacijų taktikos ir orientuojamasi į vidutinio lygmens (angl. *middle-range*) teorijos kūrimą, kuris paremtas tiek dedukcine, tiek indukcinė metodologija. Šiuo tyrimu siekiama „suprasti“ posovietinių politinių režimų transformacijas, bet ne jas „paaiškinti“. Dar labiau detalizuojant „supratimo“ elementą, reikia pažymėti, kad disertacijoje siekiama „struktūrinio supratimo“ – ne konkrečių įvykių paaiškinimo, o sąlygų, kurios nulemia galimus elgesio pasirinkimus, nustatymo.

Ontologinės tyrimo prielaidos – struktūrinės aplinkos, kaip socialinės sąveikos procese konstruojamo reiškinių, suvokimas – implikuoja ir atitinkamas epistemologines bei metodologines išvalgas. Kadangi struktūrinė aplinka nelaikoma objektyviai egzistuojančia ir nepriklausoma nuo veikėjų turimo jos supratimo, ji traktuojama kaip socialinės sąveikos proceso metu sudaiktinama „savaimė išsipildanti pranašystė“. Tai reiškia, kad socialinės sąveikos procesas tampa centriniu tyrimo objektu – pasikartojančių sąveikos modelių identifikavimas yra svarbiausias empirinis uždavinys, kadangi leidžia apibrėžti elgesį ribojančios ir įgalinančios struktūrinės aplinkos turinį. Laikomasi požiūrio, kad mokslas turi būti ne pririštas prie metodų (angl. *method-driven*), bet orientuotas į problemų sprendimą (angl. *problem-driven*) - svarbiausia, kad vienas metodas neatmestų kitų metodų naudojimo galimybės ir ypač, kad kiekybiniai formaliosios teorijos metodai nebūtų laikomi vieninteliais teisingais. Taigi, disertacijos empirinėje dalyje daugiausiai remiamasi „proceso stebėjimo“ (angl. *process-tracing*) metodu. Be to, naudojamas daugialypis struktūrinės aplinkos suvokimas (kaip sudarytos iš materialių, idėjinių ir institucinių veiksnių), verčia remtis ir statistiniais duomenimis (materialinės bazės elemento analizė), turinio analize, kai kuriais diskurso analizės aspektais (institucinio elemento tyrimai) ir sociologinėmis apklausomis (tapatybės tyrimai), iliustruojančiomis vyraujančią požiūrį (bendrą žinojimą) į socio-politinio gyvenimo realybę.

Disertacijos struktūra

Disertacijos struktūra iš esmės atitinka aukščiau suformuluotus uždavinius:

(1) Visų pirma detalizuojamas ir nuodugnai pristatomas pasirinktas struktūrinio posovietinių politinių režimų analizės teorinis modelis, kuriuo remiantis analizuojami ir sprendžiami disertacijoje išsikelti uždaviniai. Struktūrinė aplinka (struktūra) nagrinėjama integruojant skirtingų teorinių prieigų siūlomus požiūrius – struktūrinio realizmo, konstruktyvizmo ir naujojo institucionalizmo. Tai daroma nagrinėjant struktūros-veikėjo ir materialios-idėjinės dimensijų perskyras bei jas pritaikant visuomenės transformacinių procesų analizei. Pagrindinis dėmesys skiriamas išorinių ir vidinių veiksnių įtakos

transformaciniams procesams paaiškinimui ir suderinimui. Struktūrinė aplinka pristatoma kaip trijų sudedamųjų dimensijų - materialios, tapatybinės ir taisyklių – sąveikoje kuriamas tvarkos modelis. Formuluojamas toks darbinis **struktūrinės aplinkos (struktūros) apibrėžimas** – tai socio-politinės sąveikos tvarka, perkuriama sąveikaujant tapatybinėje, institucinėje ir materialiojoje dimensijose, kuri įprasmina individų elgesį ir brėžia virtualias galimo elgesio ribas.

(2) Konceptualizavus pagrindinius vartojamus teorinius terminus pateikiamas jų empirinis pritaikymas. Pristatoma empirinė posovietinėje erdvėje persidengiančių struktūrų analizė, pasitelkiant Rusijos ir Europos atvejus. Detaliai nagrinėjamos Rusijos ir Europos struktūrinės aplinkos dimensijos, identifikuojant svarbiausius jų elementus bei nustatant esamą tarpusavio santykį. Teigiama, kad Rusija ir Europa vadovaujasi skirtingomis žaidimo taisyklėmis (institucijomis) ir turi viena kitą eliminuojančias [kolektyvines] tapatybes. Galiausiai, skiriasi ir abiejų veikėjų materialinė bazė, jos panaudojimo motyvai ir principai.

(3) Tečiojoje dalyje nagrinėjamas Ukrainos ir Gruzijos struktūrinis kontekstas bei įrodoma, kad šios valstybės, nors ir veikia aplinkoje, pasižyminčioje bruožais, būdingais abiejų išorinių veikėjų aplinkai, negali būti sutapatintos nei su viena iš jų. Taip pat teigiama, kad šios šalys negali būti laikomos veikiančiomis savarankiškoje struktūrinėje aplinkoje, kadangi pamatiniai struktūriniai elementai (tapatybė, taisyklės, materialinė bazė) yra nesavarankiški ir išoriškai priklausomi. Tokios išvados patvirtina prielaidą, kad tiek Ukraina, tiek Gruzija veikia struktūrinio persidengimo sąlygomis. Šioje dalyje taip pat nagrinėjami persidengiantys išorinių veikėjų raiškos Ukrainoje ir Gruzijoje instrumentai, įtakos mastas ir poveikis režimų transformacijos procesams. Įvardijamos sąlygos, lemiančios abiejų išorinių veikėjų skleidžiamos struktūrinės tvarkos „internalizavimo“ galimybes ir apribojimus. Analizuojami konkretūs socio-politinės sąveikos pavyzdžiai vertinant jų atsiradimo sąlygas pagal „struktūrinio supratimo“ schemą. Įgyvendinant šį uždavinį siekiama nustatyti praktines galimybes kurio nors iš išorinių veikėjų struktūrinei tvarkai įsitvirtinti bei pateikiamos praktinės rekomendacijos dėl esamų poveikio modelių bei galimo jų koregavimo.

(4) Darbo pabaigoje pateikiamas atlikto tyrimo apibendrinimas identifikuojant pasirinkto teorinio modelio privalumus, nurodant tolimesnes tyrimų kryptis ir pateikiant rekomendacijas praktiniam politiniam elgesiui.

Svarbiausi rezultatai ir jais pagrįstos išvados

Posovietinės erdvės subjektų politinio režimo transformacija vyksta specifinėje aplinkoje, o transformacijos baigtis yra priklausoma ne tik nuo vidinių veiksnių, bet ir nuo išorinių veikėjų, kurie siekia (per)kurti sau suprantamą ir priimtina veikimo aplinką. Išorinė veikimo aplinka nėra objektyvi duotybė, o subjektyviai konstruojamas ir sociopolitinės sąveikos procese (per)kuriamas požiūrio į supantį pasaulį modelis. Jis turi ir objektyvių (materialinė bazė) ir subjektyviai konstruojamų (tapatybė ir institucijos) elementų. Šie elementai sudaro bendrą veikimo aplinką, kurioje materialinė bazė prisideda prie kolektyvinės tapatybės formavimo, institucijos įtvirtina tapatybę, o kolektyvinė tapatybė nukreipia veikėjų interesų formavimąsi. Paprastai tariant, kuriama specifinė tvarka, kuri „įrėmina“ veikėjų tarpusavio sąveiką. Ši tvarka yra įtvirtinama ir „internalizuojama“ veikėjų kasdienės sąveikos metu – per pasikartojantį elgesį ir diskursą. Ji identifikuojama stebint pasikartojančius elgesio modelius. Kaip [santykinai] stabilios struktūrinės aplinkos pavyzdį galima pateikti Europos valstybių suformuotą kolektyvinę tapatybę („normatyvinė galia“), šią tapatybę įtvirtinančias institucijas (elgesio taisykles) ir dėl subjektyviai suvokiamo „bendro likimo“ formuojamą materialinę bazę, kuri didina europinių subjektų materialinę tarpusavio priklausomybę. Kitas struktūrinės tvarkos pavyzdys – Rusija. Taip pat, kaip ir Europa, turėdama gana aiškiai apibrėžtą tapatybę, ją įtvirtinančias institucijas ir palaikančiąją materialinę bazę, Rusija sudaro alternatyvią europinei struktūrinio veikimo aplinką. Šios dvi struktūrinės aplinkos yra pagrįstos skirtingais požiūriais į tarptautinę politiką modeliais, kuriems būdingos skirtingos žaidimo taisyklės ir iš jų kylantis skirtingas elgesio traktavimas bei lūkesčiai kitų veikėjų atžvilgiu.

Posovietinė erdvė atsiduria dviejų paminėtų struktūrinių aplinkų ir jas (per)kuriančių veikėjų sąveikos zonoje. Kaip rodo atliktas tyrimas, būtent Europos ir Rusijos struktūrinė

veikimo aplinka kelia didžiausių keblumų apibrėžiant pačios posovietinės erdvės subjektų „veikimo aplinką“.

Kalbant apie Ukrainos ir Gruzijos santykį su Rusijos (per)kuriamą struktūrinę veikimo aplinką, išskirtini keli svarbūs elementai:

- 1) Rusijos (per)kuriamoje „didžiosios galios“ [kolektyvinėje] tapatybėje posovietinės erdvės veikėjai yra neatskiriama tapatybės dalis. Tačiau jų vaidmuo apsiriboja „vasalų“, o ne lygiaverčių veikėjų, kuriuos vienija bendras likimas, homogeniškumas ir savivarža, vaidmeniu. Tai reiškia, kad posovietinės erdvės subjektų kontrolė yra būtinas Rusijos elgesio standartas puoselėjamai tapatybei išlaikyti. Nekontraliuodama posovietinės erdvės, ar net pripažindama jos subjektus lygiaverčiais partneriais, Rusija nebebus „didžioji galia“. Toks tapatybinis veiksnys didele dalimi formuoja Rusijos elgesį ir veiksmus posovietinės erdvės atžvilgiu.
- 2) Rusijos elgesys posovietinėje erdvėje iš esmės atkartoja vidines Rusijos „atitinkamo elgesio“ taisykles. Elgesio modeliai, kurie vyrauja sociopolitinėje sąveikoje tarp Rusijos vidaus veikėjų, perkeliama ir į sąveiką su išoriniais subjektais.
- 3) Ukrainai ir Gruzijai tokia Rusijos politika jų atžvilgiu atrodo nepriimtina. Turėdamos gan aiškiai apibrėžtą korporatyvinę tapatybę, šios šalys negali priimti „vasalo“ vaidmens ir tapti objektais perkuriant Rusijos kolektyvinę tapatybę. Paprastai tariant, nors Ukraina ir Gruzija turi daug bendrumo su Rusija, pastarosios kuriamą kolektyvinės tapatybės specifika tampa didžiausia kliūtimi Rusijos ir Ukrainos bei Gruzijos tapimui vieningu „Mes“.
- 4) Atitinkamai, Ukrainoje ir Gruzijoje atsiranda prielaidos alternatyvios kolektyvinės tapatybės formavimuisi, kurią skatina lygiagrečiai rusiškajai atsirandantis europinės struktūrinės aplinkos poveikis.

Europos struktūrinės aplinkos poveikis procesams Ukrainoje ir Gruzijoje reiškiasi kitokiais principais ir susiduria su kitokiomis kliūtimis, nei Rusijos atveju:

- 1) Europos valstybių suvokime posovietinė erdvė yra nestabilus ir potencialiai grėsmę Europos saugumui keliantis regionas, kuriame būtina aktyviai dirbti „kuriant saugumo ir stabilumo“ erdvę. Europiniame suvokime Gruzija ir Ukraina yra modernizacijos procesą išgyvenantys subjektai, kuriems padėti galima siūlant perimti Europos valstybių žaidimo taisykles ir geriausią jų įtvirtinimo patirtį.
- 2) Toks požiūris į posovietinę erdvę Europoje kyla iš puoselėjamos „normatyvinės galios“ tapatybės. Europinis kolektyvinis „Mes“ apibrėžiamas pagal naudojamas žaidimo taisykles ir specifines vertybes atitinkančius elgesio principus. Norint tapti „Europos“ dalimi, būtina įtvirtinti šias žaidimo taisykles. Tai lemia, kad pagrindinis Europos subjektų posovietinėje erdvėje tikslas – institucinė integracija, savų žaidimo taisyklių įtvirtinimas.
- 3) Ukrainai ir Gruzijai toks europinis „pasiūlymas“ atrodo priimtinas kolektyvinės tapatybės formavimo prasme, tačiau susiduria su sunkumais perimant institucinę bazę. Europos institucinė veikimo aplinka tampa pagrindine kliūtimi jos ir Ukrainos bei Gruzijos tapimui vieningu „Mes“.

Taigi, posovietinė erdvė veikia dviejų gravitacinių centrų (struktūrinių aplinkų arba tiesiog struktūrų) tarpusavio sąveikos lauke. Neišvengiamai kyla klausimas, ar įmanomas specifinės struktūrinės veikimo aplinkos – kuri būtų alternatyvi Rusijos ir Europos modeliams – susiformavimas.

Kolektyvinės tapatybės prasme posovietinė erdvė nėra vieningas darinys. Posovietinis „Mes“, kuris būtų paremtas specifinėmis elgesio taisyklėmis, neegzistuoja. Yra daugiau ar mažiau įtvirtinta korporatyvinė valstybinė tapatybė. Tai leidžia Ukrainą ir Gruziją vertinti kaip „modernius“ tarptautinės politikos subjektus, kurie vadovaujasi išorinio ir vidinio suvereniteto principais. Be to, posovietinės erdvės subjektų bendras likimas nėra visai aiškus. Jeigu Ukrainos ir Gruzijos materialinės priklausomybės nuo Rusijos ir Europos aspektas yra akivaizdus, tai jų tarpusavio priklausomybė (materialine prasme) yra gerokai mažesnė. Bendras likimas dažniausiai suvokiamas per bendrą veikimą stabdant Rusijos

įsitvirtinimą. Galiausiai, vyraujanti institucinė aplinka Ukrainoje ir Gruzijoje yra artimesnė rusiškajam elgesio modeliui – su vyraujančiomis „nulinės sumos“ ir neformalių taisyklių praktikomis. Daugiausiai iš Rusijos „didžiosios galios“ savivokos skatinamo elgesio kylantis Ukrainos ir Gruzijos noras tapti kolektyvinės Europos tapatybės dalimi skatina prisiimti europinius sociopolitinės sąveikos modelius. Tačiau tuo pačiu metu kopijuojami ir (per)kuriami iš Rusijos kylantys ir Rusijos skatinami elgesio principai. Kadangi pastaroji struktūrinė dimensija yra istoriškai internalizuota posovietinėje erdvėje, jos pakeitimas privalo būti skatinamas ne tik idėjinių, bet materialių sąlygų keitimo fone. To kol kas trūksta vertinant Europos subjektų elgesį posovietinėje erdvėje, tačiau tai sėkmingai išnaudojama Rusijos.

Tokia struktūrinė veikimo aplinka Ukrainoje ir Gruzijoje turi lemiamą poveikį politinių režimų transformacijai. Vietoj to, kad skatintų aiškios ir konkrečios tvarkos kūrimą, skirtingo turinio struktūrinė aplinka neleidžia įsigalėti aiškiam sociopolitinės sąveikos ir kolektyvinės tapatybės modeliui. Vadovaudamasis iš Rusijos struktūrinės aplinkos kylančiomis ir Rusijos elgesio dėka perkuriamomis žaidimo taisyklėmis, puoselėdamos korporatyvinę, bet ne kolektyvinę tapatybę ir būdamos materialiai priklausomomis tiek nuo Rusijos, tiek nuo Europos, posovietinės erdvės valstybės stringa politinių režimų transformacijos procese ir tampa priklausomos nuo išorinių veikėjų (per)kuriamos struktūrinės aplinkos poveikio.

Kadangi šiuo tyrimu siekta papildyti politinių režimų transformacijas nagrinėjančių teorijų įžvalgas, galima pateikti kelias svarbiausias teorines pastabas.

Pirma, atliktas tyrimas patvirtina iškeltą prielaidą, kad vien tik vidinių arba išorinių ir materialių arba idėjinių veiksnių išskyrimas neleidžia adekvačiai suprasti politinių režimų transformacijos procesų posovietinėje erdvėje. Visi šie veiksniai turi būti įtraukti į tyrimą, siekiant kiek įmanoma aiškiau suvokti vienokio ar kitokio politinio režimo formavimosi sąlygas ir galimybes.

Antra, visų paminėtų veiksnių įtraukimas į analizę parodo, kad posovietinės erdvės subjektų transformacijos specifika yra kitokia nei anksčiau vykusią „demokratizacijos

bangų“ metu. Vidurio ir Rytų Europos šalių transformacija vyko vyraujant praktiškai vieninteliu legitimu referenciniam politinio režimo modeliui – vakarietiškojai demokratijai. Tai reiškia, kad vidiniai veiksniai didele dalimi buvo svarbiausi kintamieji, lemiantys transformacijos baigtį. Be to, vienkryptis išorinis spaudimas (realių alternatyvų demokratijai nebuvimas) leido susiformuoti ir tranzitologinei paradigmai, numačiusiai linijinį perėjimą iš autoritarizmo į demokratiją. Atitinkamai, tranzitologinės prielaidos nelaikytinos klaidingomis, tiesiog jų taikymas yra apribotas laike ir erdvėje. Sąlygos, kuriomis vyksta transformaciniai procesai posovietinėje erdvėje, yra kitokios, todėl ir tranzitologinis požiūris nebėra tinkamas. Atsižvelgiant į tai galima tvirtinti, kad tiek tranzitologinė paradigma, tiek šioje disertacijoje konstruojamas posovietinės erdvės socio-politinės transformacijos modelis yra *vidutinio lygmens* teorijos, pritaikomos ribotoje erdvėje ir laike.

Trečia, siekiant sujungti skirtingus vidinius ir išorinius veiksnius į vientisą analitinį modelį, disertacijoje pasinaudota struktūrine teorine prieiga. Išanalizavus įvairias struktūrines teorijas, suformuluotas struktūros, kaip specifinės (nebūtinai universalios) socio-politinės tvarkos, apibrėžimas, kurio pagrindu atlikta transformacinių procesų posovietinėje erdvėje analizė. Pasirinkta teorinė prieiga ir struktūros apibrėžimas leidžia įtraukti vidinius/išorinius ir idėjinius/materialius veiksnius į vientisą schemą, kuri sudaro kompleksinę, tačiau išsamų euristinį socio-politinių procesų pažinimo pagrindą. Trinaris struktūrinės veikimo aplinkos supratimas (ją sudaro tapatybinis, institucinis ir materialusis elementai) atveria „juodąją valstybės dėžę“ ir sujungia vidaus bei užsienio politiką į vientisą socio-politinę sąveikos procesą, kuriame tapatybiniai, instituciniai ir materialūs veiksniai tampa generalizuoti (nebeskirstomi į vidinius ir išorinius). Sąsaja tarp to, kaip atskiri subjektai elgiasi vidaus politikoje ir išorės santykiuose yra verta gerokai didesnio dėmesio tiek politikos, tiek tarptautinių santykių teorijose. Atliktas tyrimas parodo, kad ryšys tarp vidinio ir išorinio elgesio yra aiškiai identifikuojamas, todėl „juodosios dėžės“ atvėrimas yra būtina teorinė prielaida, verčianti įtraukti vidinius veiksnius į išorinio elgesio, o išorinius veiksnius – į vidinio elgesio, supratimą.

Ketvirta, toks teorinis požiūris leidžia kalbėti apie kelių „struktūrų“ egzistavimą tarptautinėje sistemoje vienu metu. „Nepanašūs vienetai“ skiriasi puoselėjamomis idėjomis, legitimiomis elgesio taisyklėmis ir materialine baze. Tokie struktūrinių elementų turinio skirtumai formuoja skirtingą struktūrinę veikimo aplinką, lemiančią skirtingą subjektų pasaulėžiūrą ir sociopolitinės sąveikos principus.

Penkta, pasirinkto struktūrinio modelio pagrindinis privalumas – galimybė vertinti analizuojamus procesus kompleksiskai, neiškeliant vieno ar kito veiksnio, tačiau susidarant bendrą vaizdą apie tas veikimo sąlygas (struktūrinę aplinką), kurios konstituoja sociopolitinius procesus. Tai leidžia išvengti tam tikro paradigminio šališkumo. Kartu tai reiškia, kad toks teorinis pagrindas suteikia reflektyvistinį (interpretacinį) *supratimą*, bet ne pozityvistinį *paaiškinimą*. Atitinkamai, pagrindinė kritika, kuri gali būti pritaikyta pasirinktam teoriniam modeliui, greičiausiai bus susijusi su aiškinamųjų teorijos galių trūkumu. Vis dėlto, atsakant į tokią kritiką galima tvirtinti, kad supratimas yra būtina bet kokio paaiškinimo sąlyga. Prasmių, kurias socialiniai agentai priskiria savo veiksmui, supratimas yra objektyvaus mokslinio pažinimo prielaida. O prasmių formavimasis yra nulemtas specifinės struktūrinės aplinkos, kurioje vyksta socializacijos procesai. Taigi, struktūrinis supratimas yra neatskiriama netgi pozityvistinio socialinio mokslo dalis.

Penkta, struktūrinio supratimo nauda disertacijoje pademonstruojama susiejant realius/praktinius procesus su pasirinkto teorinio modelio pagalba identifikuotomis struktūrinėmis charakteristikomis, kurios daro poveikį posovietinės erdvės transformacijai.

Taigi, galima tvirtinti, kad posovietinėje erdvėje susikerta du skirtingi paradigminiai požiūriai (dvi skirtingos struktūros) į socio-politinės sąveikos esmę ir prasnę, kuriuos įkūnija Europa ir Rusija. Pirmasis požiūris, sietinas su Rusija, teigia, kad posovietinė erdvė yra persidengiančiose Rusijos ir Europos įtakos zonose. Tai reiškia, kad nuolatinė konkurencija ir įtampa, bet ne bendradarbiavimas apibūdina abiejų veikėjų sąveiką šiame regione. Atitinkamai, „spalvotosios revoliucijos“ vertinamos kaip Vakarų (apimančių ir ES, ir NATO) įtakos ir galios skverbimasis į Rusijos „natūralių interesų sferą“, kurią reikia

stabdyti. Toks požiūris leidžia tvirtinti, kad Rusijos tapatybė ir su šia tapatybe siejami elgesio modeliai sudaro tokią veikimo aplinką Rusijoje, kurioje galių balansavimas ir „nulinė suma“ tampa pagrindiniais varomaisiais „atitikimo logikos“ principais. Tokia logika besivadovaujančio veikėjo elgesys iš principo nesuderinamas su europinės struktūrinės aplinkos konstituojamais „atitinkamo elgesio“ elementais. Europa posovietinę erdvę vertina kaip galimybę pasinaudoti visais plataus masto bendradarbiavimo suteikiamais privalumais politinėje, ekonominėje ir saugumo srityje. Pagal europinį supratimą, bendradarbiavimas ir dialogas, o ne kova ir balansavimas suteikia daugiausiai naudos visiems posovietinėje erdvėje sąveikaujantiems subjektams. Abu šie požiūriai lemia visiškai skirtingus pačios posovietinės erdvės raidos modelius, iš principo nesuderinamus tarpusavyje. Toks idėjų [struktūrų] susikirtimas neišvengiamai prisideda prie nestabilumo ir chaoso.

Struktūrinė Rusijos ir Europos veiksmų posovietinėje erdvėje analizė leidžia teigti, kad Rusija ir Europa, nors ir kalba apie tą patį geografinį regioną, vadovaujasi visiškai kitokiu jo vietos ir vaidmens tarptautinėje politikoje supratimu. Lūkesčiai ir prasmė, priskiriami kitų subjektų elgesiui, visiškai nesutampa, todėl galima kalbėti apie „prasilenkiančių traukinių“ efektą, kai abipusiai vertinimai yra pagrįsti skirtingu jų interpretavimu. Europos subjektai, siūlydama glaudesnę bendradarbiavimą, šį siūlymą traktuoja kaip abipusės naudos didinimo instrumentą, suartinant elgesio taisykles. Toks traktavimas kyla iš Europos valstybių viduje naudojamų taisyklių ir jų kuriamos tapatybės poveikio. Savo ruožtu, Rusija Europos šalių elgesį ir iniciatyvas vertina „galių balansavimo“ kontekste – kaip siekį įsitvirtinti Rusijai priklausančioje įtakos zonoje. Pasekmė – formalus sutarimas dėl bendrų veiksmų, tačiau visiškas praktinis pasiektų susitarimų neįgyvendinimas.

Pateikiamas struktūrinis supratimas leidžia identifikuoti Rusijos ir Europos šalių elgesio posovietinėje erdvėje ribas. Kadangi europinis tapatybės ir taisyklių supratimas tiesiogiai lemia elgesį, tai leidžia paaiškinti įvairių ekspertų dažnai pabrėžiamą Europos „neaktyvumą“. Šis neaktyvumas ir pasyvumas dažnai įvardijamas kaip pagrindinė Europos

elgesio problema, trukdanti greitai ir efektyviai skleisti demokratiją ir remti jos įtvirtinimą. Tačiau išnagrinėjus struktūrinius Europos elgesį lemiančius veiksnius, galima teigti, kad toks elgesys yra turbūt vienintelis įmanomas ir tikėtinas. Taikių priemonių, bendradarbiavimo ir dialogo kultūra, kylanti iš europinės kolektyvinės tapatybės ir taisyklių, tiesiog neleidžia elgtis kitaip. Karinės jėgos panaudojimas, netgi ekonominių sankcijų, iš anksto apie tai neįspėjus, taikymas ar veikimas neformaliais (t.y. nelegalizuotais) kanalais yra sunkiai įsivaizduojamas. Struktūriniu požiūriu jis netgi neįmanomas, kadangi paverstų Europą kažkuo kitu – prieštarautų jos tapatybei. Tai iš esmės skiria Europos struktūrinę veikimo aplinką nuo Rusijos, kurios elgesio modelis paremtas principu „tikslas pateisina priemones“. Vėlgi, toks Rusijos elgesys kyla iš jos puoselėjamos kolektyvinės tapatybės ir su tapatybe siejamo „atitinkamo“ elgesio. Tas pats pažymėtina ir kalbant apie formalių bei neformalių poveikio kanalų santykį. Tuo metu, kai Europos šalys stengiasi veikti išimtinai legaliais, formalizuotais būdais, Rusija drąsiai manipuliuoja neformalizuotais įtakos kanalais. Neformalių praktikų iššaknijimas Ukrainos ir Gruzijos visuomenėse suteikia Rusijai milžinišką santykinį pranašumą. Šis pranašumas leidžia Rusijai netgi pasinaudoti oficialiai Europos struktūrinei aplinkai būdingais elgesio modeliais, tačiau užpildant juos „rusišku“ turiniu. Tuo tarpu Europos subjektai praktiškai negali imtis „rusišku“ modelių. Kaip jau minėta, tai nulemia europinė tapatybė.

Vertinant *Ukrainos* struktūrinės veikimo aplinkos, kaip santykio tarp tapatybės, taisyklių ir materialinės bazės, pobūdį, matomas aiškus neapibrėžtumas. Kolektyvinės tapatybės dimensija Ukrainoje yra nesusiformavusi. Nors galima pastebėti ukrainietiškos (piliietinės) Ukrainos tapatybės formavimosi užuomazgas, gerokai stipresnį poveikį elgesiui daro konkuruojančios Rusijos (slaviškosios) ir europinės tapatybės. Taisyklių dimensijos lygmenyje aiškiai pastebima rusiškosios struktūrinės aplinkos įtaka. Ukrainos socio-politinės sąveikos procesams būdingi tie patys bruožai, kurie sietini su Rusijos taisyklių dimensija (galios politika, neformalios taisyklės, nulinės sumos mąstymas ir ilgalaikės strategijos subordinavimas trumpojo laikotarpio rezultatams). Rusijos kišimasis į Ukrainos sociopolitinius ir ekonominius procesus bei esama materialinė priklausomybė sukuria

galimybę perkurti rusiškąją institucinę aplinką Ukrainoje. Materialinė bazė Ukrainos atveju taip pat neleidžia įvardinti jos, kaip savarankiško subjekto (priklausomybė tiek nuo Rusijos, tiek nuo Europos materialinių struktūrų), tačiau galima teigti, kad didesnę įtaką kol kas daro priklausomybė nuo Rusijos.

Gruzija veikia kiek kitokiame struktūriniame kontekste nei Ukraina. Visų pirma, akivaizdus yra tapatybinės dimensijos skirtumas. Gruzijos atveju tapatybė yra aiškiai „anti-rusiška“. Tačiau tai nereiškia, kad ji yra neišvengiamai europietiška. Kadangi Gruzijoje dominuoja rusiškai struktūrinei aplinkai būdingi elgesio modeliai ir pasaulėžiūra, tai implikuoja galių balansavimo logika grįstą elgesį tarptautinėje arenoje. Atitinkamai, Gruzijos deklaruojamas „vakarietiškas“ yra suvokiamas racionalios naudos didinant savo galią kontekste. Toks požiūris nesiderina su normatyviniu Europos tapatybės pagrindu ir yra artimesnis JAV, nei Europai. Kartu tai suponuoja didelę materialinės bazės įtaką Gruzijos elgesiui, kuri tiesiogiai siejasi su tokiais struktūriniais elgesio determinantais, kaip Pietų Osetijos ir Abchazijos separatistinių regionų problema. Materialinių problemų (teritorinio integralumo) prioritizavimas tampa svarbiausia politinio režimo transformacijos kliūtimi, kadangi santykiyje su esama taisyklių ir tapatybine dimensijomis perkuria su [europine] demokratija nesiderinančius elgesio modelius.

Struktūrinės aplinkos posovietinėje erdvėje analizė rodo, kad Rusijos struktūros implikuojami elgesio/poveikio posovietinėms šalims metodai iš esmės neutralizuoja arba stipriai iškreipia Europos įtaką. Vertinant režimo transformacijos kontekste, tokia situacija formuoja „struktūrų persidengimo“ fenomeną, kuomet europinės [demokratinės] taisyklės yra užpildomos rusiškųjų taisyklių turiniu. Kitaip sakant, demokratija lieka tik deklaratyvia tapatybiniame lygmenyje išlaikoma tendencija, tačiau neužsipildo su demokratija siejamomis elgesio taisyklėmis. Materialinės bazės specifika ir su atitinkamomis jos išnaudojimo priemonėmis susijęs Rusijos ir Europos šalių elgesys suponuoja Rusijos santykinį pranašumą ir dominavimą Gruzijoje ir Ukrainoje. Pažymėtina, kad rusiškosios struktūros dominavimas neturi būti tiesiogiai suprantamas, kaip neorealistine Rusijos įtaka.

Tai turėtų būti labiau suprantama kaip sociopolitinė aplinka, palankesnė rusiškiems, o ne europiniams elgesio modeliams vystytis.

Pateiktos teorinės išvados leidžia kalbėti ir apie kai kuriuos praktinius apibendrinimus. Turbūt svarbiausia išvada šiame kontekste – norint didinti Europos įtaką posovietinėje erdvėje, būtina ieškoti tokių elgesio metodų, kurie padėtų atsverti neformalią Rusijos įtaką, tačiau neatkartotų Rusijos naudojamų metodų. Pagrindinis pavojus, su kuriuo gali būti susiduriama Europai pereinant prie „kietesnės“ politikos, yra rusiškosios struktūrinės aplinkos perkūrimas ir dar gilesnis internalizavimas. Kitaip sakant, imdamosis „kietesnės“ politikos Europos valstybės rizikuoja perimti Rusijos siūlomas sąveikos taisykles. Jei taip galiausiai atsitiktų, grįžimas į galių balansavimu pagrįstą sąveikos logiką, ko taip siekia Rusija, taptų beveik neišvengiamas. Pasekmės posovietinės erdvės subjektams būtų labai liūdnos – labai tikėtina, kad jos vėl taptų mažomis figūromis galių balansavimo žaidime. Be to, pačios Europos, kaip vieningo socio-politinio darinio likimui, iškilų grėsmė.

Vertinant Rusijos galimybes įtvirtinti savąją struktūrinio veikimo palinką posovietinėje erdvėje, galima pažymėti keletą svarbiausių momentų. Visų pirma, akivaizdu, kad „praminto tako“ priklausomybė yra palanki Rusijai. Taisyklės ir materialinė priklausomybė, kurią Maskva kelis dešimtmečius formavo visoje šiandieninėje posovietinėje erdvėje, nepasikeičia pernakt. Rusija šiandien sėkmingai veikia (per)kurdama šias taisykles ir stiprindama materialinę Ukrainos ir Gruzijos priklausomybę. Tačiau vertinant iš rusiškųjų pozicijų, egzistuoja viena rimta problema, trukdanti galutinai įtvirtinti posovietinėje erdvėje tą struktūrinę veikimo aplinką, kuri šiandien dominuoja pačioje Rusijoje. Tai - Rusijos kolektyvinės tapatybės pobūdis. Rusijos elgesys, paremtas „privilegiuotų interesų sferos“ logika yra svarbiausias tokias šalis kaip Ukraina, Gruzija ar net Baltarusija atstumiantis veiksnys. Beveik visose posovietinėse šalyse vienokiu ar kitokiu pagrindu yra susiformavusi „modernios“ valstybės korporatyvinė tapatybė, o tai reiškia, kad į santykius su kitais subjektais žiūrima per suvereniteto išlaikymo prizmę. Buvimas „privilegiuota interesų zona“ niekaip su tuo nesutampa. Neatmestina, kad tolimesnis

beatodairiškas bandymas skleisti Rusijos, kaip siuzereno tapatybę, gali posovietinės erdvės šalis paskatinti ieškoti alternatyvų kuriant kolektyvinę savivoką.

Kaip galima būtų vertinti Europos subjektų elgesį posovietinėje erdvėje? Chronologiškai stebint europinės politikos raidą galima drąsiai teigti, kad ši raida atspindi tam tikrus struktūrinius pokyčius Europos viduje, kuriuos sukėlė naujų narių priėmimas. Akivaizdu, kad pirminis EKP variantas (skirtas bendrai rytiniams ir pietiniams kaimynams) buvo labiau Vakarų Europos valstybių pasaulėžiūrą ir turimą supratimą atspindintis projektas. Savo ruožtu, Rytų partnerystė yra daug artimesnė Vidurio ir Rytų Europos šalių mąstymui. Perėjimas prie vis labiau detalizuotos, specifikuotos ir konkrečioms struktūrinėms aplinkybėms pritaikytos politikos tikrai matomas. Tai leidžia kalbėti apie sustiprėjusią naujųjų ES šalių poziciją šios organizacijos sprendimų priėmimo procese. Tačiau lieka neatsakytas klausimas, ar toks pozicijų stiprėjimas neprisideda prie rusiškajai struktūrinei aplinkai būdingų elgesio modelių perkūrimo. Kaip jau minėta, „naujųjų europiečių“ palaikoma „kietesnė“ ES politika Rusijos atžvilgiu iš esmės reiškia grįžimą į senuosius galių balansavimo ir nulinės sumos laikus. Neatmestina, kad būtent naujųjų ES narių struktūrinė aplinka (kurioje vis dar gausu rusiškosios struktūros, ypač jos institucinės dimensijos elementų) yra svarbi to priežastis. Struktūrinės teorijos prasme, tokios tendencijos pasekmės nėra naudingos Europai, todėl viena iš galimų praktinių rekomendacijų daugeliui naujųjų ES narių yra būtinybė aiškiau suvokti Europos struktūrinę sandarą (pagal šioje disertacijoje siūlomą struktūros konceptualizavimo modelį). Be to, naujųjų ES narių struktūrinė analizė (rusiškosios struktūros atavizmų poveikio įvertinimas) galėtų tapti įdomiu tolimesnių tyrimų šioje srityje lauku, galbūt padėsiančių aiškiau suprasti šių subjektų elgesio motyvacijas bei parodysiančių potencialiai vis dar egzistuojančių struktūrų persidengimo poveikį.

Šiame kontekste svarbia praktine rekomendacija tampa ir JAV struktūros implikuojamo poveikio analizės būtinybė. Nors disertacijoje nebuvo detaliau nagrinėjama JAV būdinga socio-politinė struktūra ir iš jos kylantys elgesio modeliai, galima daryti prielaidą, kad jos atskirų dimensijų turinys ir santykis yra kitoks nei Europos atveju, o tai

skatina nesusipratimus Europos viduje. Kaip rodo Gruzijos atvejo tyrimas, JAV įtakoje kuriami socio-politinės sąveikos modeliai ir sąlygos yra labai svarbūs, todėl amerikietiškosios struktūros tipologizacija ir jos panašumai/skirtumai lyginant su europine bei rusiškąja struktūrine veikimo aplinka galėtų suteikti dar daugiau supratimo apie jų [persidengiantį] poveikį ne tik posovietinėje erdvėje, bet netgi pačios Europos viduje.

Kalbant apie konkrečius instrumentus Europai veikti posovietinėje erdvėje galima tvirtinti, kad sąlygiškumas ir socializacija, nesuteikus posovietinės erdvės šalims narystės perspektyvos, praktiškai neturi realaus poveikio. Nors Asociacijos sutarties ir gilesnės laisvos prekybos erdvės perspektyva iš Europos pusės dažnai pateikiamos kaip stiprus stūmoklis posovietinėms šalims įgyvendinti reformas, pačiose posovietinėse šalyse toks požiūris nėra vyraujantis. Vyraujanti greitos naudos gavimo logika neleidžia šiems iš principo ilgalaikiams instrumentams tapti efektyviais reformų katalizatoriais. Tuo labiau, kad Rusijos siūlomi greiti ir konkretūs variantai sukuria alternatyvų raidos kelią, kuris esamomis struktūrinėmis posovietinės erdvės sąlygomis dažnai atrodo patrauklesnis.

Kaip vieną iš šios problemos sprendimo variantų galima būtų pasiūlyti pačių ukrainiečių numatomą bendradarbiavimo su Europa modelį. Jo esmė – suskaidyti Europos siūlomus privalumus į trumpalaikius tikslus ir susieti juos su konkrečiais apdovanojimais. Galima būtų siūlyti per trumpą laikotarpį pasiekiamą abipusę naudą, kai ekonominės paskatos susiejamos su konkrečiomis politinėmis reformomis (pvz. tam tikros [siauros] srities *acquis* perėmimas). Tai stimuliuotų realų reformų įgyvendinimą, kadangi numatytą apčiuopiamą trumpuoju laikotarpiu pasiekiamą naudą ir kartu leistų išlaikyti principinę paramą europeizacijos procesui.

Vizų režimas, dabar egzistuojantis tarp Europos ir posovietinės erdvės valstybių, yra svarbi kliūtis skatinti Europos struktūros plėtrą per socializacijos procesus. Vėlgi, Rusija šiuo atveju yra nepalyginamai geresnėje padėtyje (egzistuoja bevizis režimas). Europa atsiduria situacijoje, kuri neleidžia išnaudoti pagrindinio jos „minkštosios galios“ svarto – ekonominio patrauklumo. Bevizio režimo suteikimas galėtų tapti „trumpuoju laikotarpiu pasiekiamą naudą“, kurios pagrindu galima būtų realiai stiprinti posovietinių šalių

susisaistymą su Europa. Tiesa, teoriškai egzistuoja pavojus, kad bevizio režimo suteikimas posovietinėms šalims potencialiai gali būti grėsmingas pačiai Europai – skirtingomis struktūrinėmis sąlygomis įpratusių veikti individų antplūdis gali tapti iššūkiu atskiroms europinės struktūros dimensijoms (ypač instituciniame ir tapatybiniame lygmenyse). Vis dėlto, galutinai nesusiformavusi posovietinės erdvės gyventojų kolektyvinė tapatybė nėra pakankamai konsoliduota, kad galėtų stipriai sukurti įtvirtintą europinį tapatumą, siejamą su nusistovėjusiomis elgesio taisyklėmis.

Galiausiai, būtent [europinės] kolektyvinės tapatybės formavimo politika potencialiai yra ta sritis, kuri posovietinėje erdvėje gali būti lengviausiai įgyvendinama. Tai patvirtina ir minėtas Rusijos skleidžiamos kolektyvinės tapatybės neadekvatumas bei atmetimas. Deklaruojant bendrus iššūkius ir tikslus reikia kurti bendro veikimo sritis, instrumentus, taip formuojant tapatybės perkūrimo procesą. Tikėtina, kad šiandieninių, realių problemų akcentavimas ir bendras sprendimas turėtų būti pagrindinis europinės kolektyvinės tapatybės įtvirtinimo posovietinėje erdvėje veiksnys.

Disertacijos tema parengtos publikacijos

1. Laurynas Jonavičius „Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign Policy“ in *Lithuanian Foreign Policy Review*. - ISSN 1392-5504. - 2006/1 (17), pp. 15-40
2. Laurynas Jonavičius „The Democracy Promotion Policies of Central and Eastern European States“ in FRIDE Working Papers No.55, March 2008.
3. Laurynas Jonavičius „Why Ukraine and Georgia have not used the „Window of opportunity“? Neo-institutional analysis of transformational stagnation in Georgia and Ukraine“ in UNISCI Discussion Papers. - ISSN 1696-2206. – Nr.19, Enero / January 2009, pp. 12-37
4. Laurynas Jonavičius „Struktūros ir jų persidengimas: teorija ir praktika“ in *Politologija*. - ISSN 1392-1681. - 2009, Nr. 2, pp. 59-89

Apie autorių

Laurynas Jonavičius Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute mokosi nuo 1999 m. 2003 m. įgijo politikos mokslų bakalauro laipsnį, o 2005 m. baigė Tarptautinių santykių ir diplomatijos magistrantūros studijas. Nuo 2005-ųjų studijavo VU TSPMI doktorantūroje, dirba dėstytojo darba.

Greta studijų VU TSPMI L.Jonavičius yra dirbęs užsienio politikos apžvalgininku nepriklausomame politikos savaitraštyje „Atgimimas“ (2002-2004), LR Užsienio reikalų ministerijoje (2004-2006). Nuo 2006 m. rudens vadovavo VšĮ „Rytų Europos studijų centras“ politikos analizės ir tyrimų skyriui. 2009 m. rugpjūtį pakviestas į naujai išrinktos Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės komandą, dirba Prezidentės patarėju užsienio politikos grupėje.

Akademiniai Lauryno Jonavičius interesai apima Rusijos ir posovietinės erdvės transformacinius procesus bei užsienio politikos analizę. Domimasi reflektyvistinėmis teorijomis – konstruktyvizmu, sociologiniu institucionalizmu. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute L.Jonavičius dėsto „Šiuolaikinės Rusijos ir jos užsienio politikos“ kursą (magistrantams) ir „Rusijos ir NVS studijas“ (bakalaurams).

Tarp L.Jonavičius atliktų tyrimų/studijų paminėtini „Rytų Europos studijų centre“ atlikti tyrimai: studija apie įšalusius Gruzijos konfliktus "*Are frozen conflicts warming?*" (2007 m. – kartu su partneriais iš Rusijos ir Gruzijos); Lietuvos ir Kaliningrado srities NVO bendradarbiavimo galimybių studija (2007 m.); Lietuvos ir Baltarusijos socioekonominių gyvenimo sąlygų lyginamoji analizė (2007 m.). L.Jonavičius kartu su kitais autoriais dalyvavo rengiant taip pat dalyvavo rengiant *Rusijos Federacijos Kaliningrado srities ilgalaikės raidos programos ir strategijos įvertinimą* (žr. Raimundas Lopata, Vladas Sirutavičius, Laurynas Jonavičius, Liudas Zdanavičius *Rusijos Federacijos Kaliningrado srities ilgalaikės raidos programos ir strategijos (2007-2016) vertinimas*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, ISBN 978-9955-33-138-4, 2007, pp. 143-173).

L.Jonavičius dalyvauja įvairiose tarptautinėse konferencijose ir seminaruose, skaito pranešimus Lietuvoje ir užsienyje.